

Ռոզա Բախչյան

Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի դատախազության դատախազ

ՊԱՏԻԺԸ ԿՐԵԼՈՒՑ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Հոդվածը վերաբերում է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտին, այն կարգավորող օրենսդրությանը, մասնավորապես՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու չափանիշները սահմանող իրավանորմերի վերլուծությանը՝ վեր հանելով դրանցում առկա հիմնախնդիրները:

Հիմքում ունենալով վերջին շրջանում Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական քաղաքականության մեղմացման և մարդասիրության սկզբունքի հիման վրա վերականգնողական արդարադատությանն անցնելու քաղաքականությունը, ինչպես նաև անձի վերասոցիալականացումը որպես պատժի նպատակ սահմանելու հանգամանքը՝ աշխատանքում ընդգծվել է դատապարտյալներին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կարևորությունը թե՛ դատապարտյալի, թե՛ պետության և թե՛ հասարակության համար:

Հոդվածում, մասնավորապես, անդրադարձ է կատարվել դատապարտյալի պատշաճ վարքագծի և նրա կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատող չափանիշներին, այդ չափանիշների գնահատման համար կազմվող զեկույցներին, զեկույցները բալային միավորներով գնահատելու և դրանց գնահատման արդյունքում դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու նպատակահարմարության քննարկման հանգամանքին:

Կատարված հետազոտության արդյունքում հեղինակն առաջարկել է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման կատարելագործմանն ուղղված հնարավոր տարբերակներ, որոնք գործնականում քննարկվող ինստիտուտի կիրառումը կդարձնեն առավել դյուրին և արդյունավետ, կերաշխավորեն անձանց, այդ թվում՝ դատապարտյալների հիմնարար իրավունքները, կնպաստեն ազատությունից զրկված անձանց՝ հասարակություն վերադառնալու և դրա լիիրավ անդամ դառնալու գործընթացին, իսկ զեկույցները կազմող և դրանք գնահատող մարմինները հնարավորություն կունենան իրա-

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 01.09.2023 թ., գրախոսվել է 29.02.2024 թ.:

տեսական, պարզ և հստակ չափանիշների գնահատման արդյունքում կազմել էլ ավելի փաստարկված և հիմնավորված զեկույցներ, որոնք կհիմնվեն ոչ միայն փաստաթղթերում առկա տեղեկատվության, այլև դատապարտյալի հետ անմիջական շփման արդյունքում նրա հոգեվիճակի, սոցիալական կարգավիճակի և հասարակություն վերադառնալուն պատրաստ լինելու հանգամանքների հետազոտման վրա:

Հոդվածում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու համար անհրաժեշտ՝ գնահատման ենթակա յուրաքանչյուր չափանիշ հեղինակի կողմից առանձին վերլուծվել է, և այդ չափանիշներից յուրաքանչյուրի գնահատման համար ներկայացվել է համապատասխան դիտարկում:

Հիմնաբառեր - դատապարտյալ, քրեակատարողական հիմնարկ, պայմանական վաղաժամկետ ազատում, պատշաճ վարքագիծ, նոր հանցանք կատարելու հավանականություն, զեկույց, բալային համակարգ, վերասոցիալականացում:

Ներածություն

Սույն աշխատանքում ներկայացվում են պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը, այն կարգավորող ներպետական օրենսդրությունը, վեր են հանվում ինստիտուտի կիրառման ընթացքում առաջ եկող մի շարք խնդիրներ և փորձ է արվում փնտրել ուղիներ և միջոցներ՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրառումն առավել արդյունավետ դարձնելու նպատակով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված և պատժից ազատելու կառուցակարգերի մեջ իր ուրույն տեղը զբաղեցրած պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող անձանց հնարավորություն է ընձեռում կրճատել պատժի կրման ժամանակահատվածը, ավելի վաղ վերադառնալ հասարակություն և կրկին դառնալ հասարակության լիիրավ անդամ: Հայաստանի Հանրապետության ներկայիս քրեական օրենսդրությունը դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու հնարավորություն է ընձեռում այն դեպքում, երբ դատապարտյալը կանգնած է ուղղման ճանապարհին և կարիք չունի դատավճռով սահմանված պատժի ժամկետն ամբողջությամբ կրելու: Եվ չնայած այն հանգամանքին, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը ներկայումս լայն կիրառություն ունի, այնուամենայնիվ, հարց է առաջանում գործնականում դրա կիրառման որակի մասին: Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու համար ներկայացվող չափանիշների իրատեսական լինելը, այդ հիմքով պատժի կրումից ազատելու ողջ գործընթացի ճիշտ կազմակերպումը և իրականացումը կարող է նպաստել քննարկվող ինստիտուտի նպատակային նշանակությամբ կիրառմանը: Թեմայի արդիականություն:

նը պայմանավորված է նրանով, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատունը կարգավորող իրավանորմերի անկատարությունը կարող է հանգեցնել օրինականության, արդարության և մարդասիրության սկզբունքների ոտնահարմանը, բացասաբար անդրադառնալ դատապարտյալների ճակատագրի վրա, նպաստել կրկնահանգագործության մակարդակի բարձրացմանը, ինչպես նաև խոչընդոտել ազատությունից զրկված անձանց վերասոցիալականացմանը:

Հանցավորության նկատմամբ պետության դրսևորած կոշտ վերաբերմունքը հանգեցրել է ազատագրկման կիրառման աճի, հետևաբար և՛ բանտերի գերբնակեցման: Նշված արդիական խնդրի լուծման համար որպես տարբերակ է առաջարկվում նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման այնպիսի ճկուն համակարգի ստեղծումը, որով ուղղման ճանապարհին կանգնած և պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունեցող դատապարտյալներին ժամանակից շուտ ազատության մեջ հայտնվելու հնարավորություն կընձեռվի:

Հետազոտության հիմնական նպատակն է ուսումնասիրել և վերլուծել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի իրավական հիմքերը և կիրառման առանձնահատկությունները, առկա հիմնախնդիրները և դրանց հիման վրա մշակել առաջարկներ՝ դրա կատարելագործման և կիրառման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար: Այդ նպատակներին համապատասխան սահմանվել է փոխկապակցված խնդիրների հետևյալ շրջանակը. ներկայացնել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի ընդհանուր բնութագիրը և ՀՀ օրենսդրական կարգավորումները, վերլուծել դրանք, վեր հանել պրակտիկայում առաջ եկող խնդիրները և ներկայացնել առաջարկներ՝ ոլորտում առկա խնդիրները լուծելու համար:

Գլուխ I Պայմանական վաղաժամկետ ազատունը որպես պատիժը կրելուց ազատելու պայմանական տեսակ

§1. Պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի դերը և նշանակությունը

Հանցագործությունը քրեաիրավական բացասական երևույթ է, և դրա աճը խաթարում է պետության գործունեության բնականոն ընթացքը, սպառնում պետականության հիմքերին, վտանգի մեջ դնում անձանց՝ սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված իրավունքները: Այս դեպքում պետության պոզիտիվ պարտականությունն է՝ պաշտպանել օրենքով նախատեսված շահերը հանցավոր ոտնձգություններից, կանխել հանցագործությունները, սպահովել հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության, պատժի կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցների ենթարկելու կամ քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու արդարացիությունը, ինչպես նաև հասարակությունում հանցանք կատարած անձի վերափնտեգրումն ու վերասոցիալականացումը:

Հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով նշանակվում է բացառապես ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատիժ: Պատիժը պետական հարկադրանքի միջոց է, որը դատարանի դատավճռով պետության անունից նշանակվում է հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ և արտահայտվում է այդ անձին իրավունքներից կամ ազատություններից սույն օրենսգրքով նախատեսված զրկմամբ կամ դրանց սահմանափակմամբ: Պատժի նպատակներն են՝ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, վերասոցիալականացնել պատժի ենթարկված անձին և կանխել հանցագործությունները²: Ընդհանուր առմամբ, քրեական արդարադատությունն ինչպես աշխարհի շատ երկրներում, այնպես էլ Հայաստանում պատժիչ բնույթ է կրում, որի հիմնական նպատակը հանցանքները հայտնաբերելն ու հանցագործություն կատարած անձանց պատժի ենթարկելն է: Նման մոտեցման պայմաններում ազատագրված անձը որոշակի ժամկետով կամ ցմահ մեկուսացվում է հասարակությունից, ինչի արդյունքում նվազում են նրա վերաինտեգրման և վերասոցիալականացման հնարավորությունները:

Հարկ է արձանագրել, սակայն, որ վերջին ժամանակներում Հայաստանի Հանրապետության քրեական համակարգը պատժիչ բնույթից անցում է կատարում վերականգնողականի, որն այլընտրանք է ավանդական պատժողական համակարգին և որի հիմնական գաղափարը հանցանք կատարած անձանց վերասոցիալականացումն է: Այդ մասին են վկայում նաև 2021 թվականի մայիսի 05-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով «այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք» ամրագրված պատժի նպատակները, որոնք, ի տարբերություն նախորդ քրեական օրենսգրքի, որպես պատժի նպատակ են սահմանում, ի թիվս այլնի, ոչ թե պատժի ենթարկված անձի ուղղումը, այլ պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացումը: Բացի այդ, Օրենսգիրքը նախատեսում է պատիժների ավելի ընդլայնված համակարգ, ինչպես նաև պատժից ազատելու ինքնուրույն պայմանական և ոչ պայմանական տեսակներ, որոնք պետության կողմից մարդասիրական քաղաքականության դրսևորում են և նպատակ են հետապնդում պաշտպանել հասարակության բոլոր անդամների, այդ թվում նաև՝ հանցանք կատարած անձանց շահերը:

Քրեական իրավունքի գիտությունը հնարավոր է համարում պատժի նպատակներին հասնելը մինչև դատարանի կողմից նշանակված պատժի ամբողջ ժամանակահատվածի լրանալը: Օրենսդիրն այդ հնարավորությունը նախատեսել է պատժից ազատման ինստիտուտի շրջանակներում ընդհանրապես և պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի կիրարկման միջոցով մասնավորապես:

² Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն ընդունված 2021 թվականի մայիսի 05-ին, ուժի մեջ է 2022 թվականի հուլիսի 1-ից, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=181303>

Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատումը, ըստ գիտնականների մեծամասնության, քրեական իրավունքում մարդասիրության սկզբունքի իրականացման ամենավառ ձևն է: Տեսաբանների գերակշիռ մասը կարծում է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատումը պատժի կրման ավարտական փուլն է և հանդիսանում է դատապարտյալներին խրախուսելու միջոց:

Յու. Մ. Տկաչևսկին կարծում է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատումն իրականացվում է պատժի կատարումը պայմանական վաղաժամկետ դադարեցնելու եղանակով: Նա նշում է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատումը դատապարտյալին պատժի հետագա փաստացի կրումից ազատումն է՝ պայմանով, որ նա պարտադիր կերպով պահպանի օրենքում թվարկված և դատարանի կողմից իր վրա դրված պարտականությունները: Միաժամանակ, Տկաչևսկին գտնում է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտը լինում է երկու տեսակի՝ ամբողջական և թերի (մասնակի): Այս հարցը, նրա կարծիքով, կախված է դատարանի դատավճռով սահմանված լրացուցիչ պատժից ազատվելուց: Եթե դատապարտյալը պայմանական վաղաժամկետ ազատվի հիմնական և բոլոր լրացուցիչ պատժներից, ապա այդպիսի ազատումը կլինի ամբողջական: Եթե դատարանը նման որոշում չկայացնի և լրացուցիչ պատժի կատարումը շարունակվի, ապա այս ազատումը կլինի մասնակի³: Պայմանական վաղաժամկետ ազատման այս մոտեցումը կիսում է նաև Ա. Վ. Պուշկինը⁴:

Վ. Կ. Դույունովը, օրինակ, գտնում է, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատումը խթանիչ բնույթի քրեաիրավական ազդեցության միջոցներից է, ինչի արդյունքում դատապարտյալին որոշակի պայմաններով հնարավորություն է տրվում վաղաժամկետ ազատվել պատժի հետագա կրումից⁵:

Ա. Վ. Նաումովը նշում է, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատումը դատապարտյալներին խրախուսելու միջոց է և միաժամանակ նպաստում է դատապարտյալների օրինակելի վարքագծին ինչպես պատժի կրման ընթացքում, այնպես էլ ազատվելուց հետո⁶:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատումը պատժի կրման ավարտական փուլ համարելով՝ Ն. Ա. Բելյանը գտնում է, որ պետք է նախատեսել ազատագրվման կրման փուլային համակարգ՝ բաղկացած 3 կամ 4 փուլից, որոնցից վերջինը դատապարտյալի պայմանական վաղաժամկետ ազատումն է⁷: Մ. Ա. Եֆիմովը նույն-

³ Ткачевский Ю. М., Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания. // Вестник Московского университета, Серия 11. Право. 1997. № 2. С. 16-17.

⁴ Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под. ред. Н.,Г. Кадникова. М.: Книжный мир. 2016. С.197 (автор комментария – А.В. Пушкин).

⁵ Дуюнов В. К., Уголовно-правовое воздействие: теория и практика. М.: Научная книга. 2013. С. 400-401.

⁶ Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. В. Лунеева, А. В. Наумова. М.: Юрист, 2006. С. 466.

⁷ Беляев Н. А., Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. Избранные труды СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. С. 449.

պես կարծում է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատումը պատժի կրման վերջին փուլն է⁸:

Հայաստանի Հանրապետությունում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը կարգավորող օրենսդրական նորմերը բազմիցս փոփոխության են ենթարկվել, ինչը խոսում է այն մասին, որ պետությունն ինքը շահագրգռված է ինստիտուտի կիրառումն ապահովող նորմերի զարգացմամբ:

Քննարկվող ինստիտուտի գործադրմամբ անձը պատժից ազատվում է պայմանական, ինչը ենթադրում է, որ պատժի նպատակները, ներառյալ՝ անձի ուղղումը, դեռ լիովին իրականացված չեն: Այսինքն՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման ենթակա է այն դատապարտյալը, որի անձի, դրսևորած վարքագծի վերաբերյալ տվյալների և այլ հանգամանքների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նա կանգնած է ուղղման ճանապարհին: Այս դեպքում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու դեպքում անձի կողմից օրինապահ վարքագիծ դրսևորելու հավանականության աստիճանը բավարար է թե՛ հասարակական անվտանգության և թե՛ հասարակությունում նրա վերաինտեգրման տեսանկյունից, իսկ պատժի նպատակները հնարավոր է վերջնականապես իրագործել համապատասխան վերահսկողության ներքո դատապարտյալի՝ ազատության մեջ գտնվելու պայմաններում⁹:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի¹⁰ համաձայն՝ ցանկացած բանտարկյալ պետք է վաղաժամկետ ազատ արձակվելու հարցի վերաբերյալ պարբերաբար քննարկման իրավունք ունենա, իսկ այդ իրավունքը պետք է պատշաճ կերպով հաշվի առնվի և ապահովվի: Դատարանը նաև նշել է, որ բանտարկությունը, առանց պայմանական ազատվելու հնարավորության, հանգեցնում է նրան, որ դատապարտյալը երբեք իր մեղքը քավելու հնարավորություն չի ունենում, որքան էլ բռնած լինի ուղղման ճանապարհը և որքան էլ բացառիկ լինի նրա առաջընթացը վերասոցիալականացման գործընթացում:

Նախարարների կոմիտեի կողմից 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ին ընդունված Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2003)22 հանձնարարականը¹¹ (այսուհետ՝ Հանձնարարական) խրախուսում է պայմանական

⁸ Ефимов М. А., Некоторые вопросы условно-досрочного и досрочного освобождения. // Правоведение, 1958. № 1. С. 8.

⁹ Տե՛ս թիվ ՄԳ3/0010/12/18 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2018 թվականի դեկտեմբերի 24-ի որոշումը, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀԴՏ 2019.09.20/61(1514).1, Հոդ. 818.26 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=133978>

¹⁰ Տե՛ս, օրինակ, Vinter and Others v. the United Kingdom [GC] - 66069/09, 130/10 and 3896/10 Judgment 9.7.2013 https://www.echr.coe.int/d/reports_recueil_2013-iii?p_1_back_url=%2Fsearch%3Fq%3DVinter%2Band%2BOthers%2Bv.%2Bthe%2BUnited%2BKingdom

¹¹ ԵՄ նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2003)22 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ, ընդունված 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ին, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800ccb5a>

վաղաժամկետ ազատման կիրառումը¹² բանտարկյալների ապաստոցիալիզացումից խուսափելու, վերաինտեգրումը բարելավելու, ազատության բացասական հետևանքները վերացնելու և հանրային անվտանգությունը բարելավելու նպատակով:

§2. Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ ՀՀ ներպետական կարգավորումները

Քրեական օրենքը կարգապահական գումարտակում պահելու կամ ազատագրվման ձևով պատիժ կրող անձանց, որոնք կրել են համապատասխան նվազագույն ժամկետը, հնարավորություն է ընձեռում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե նրանց վերաստցիալականացումը հնարավոր է առանց պատժի մնացած մասը կրելու:

Հայաստանի Հանրապետությունում պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացը կարգավորվում է Օրենսգրքի 85-րդ, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 132-134-րդ և 156-րդ հոդվածների դրույթներով, ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հուլիսի 12-ի N 336-Լ թիվ հրամանով:

Օրենսգրքի 85-րդ հոդվածով սահմանվում է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման հիմքերը և դրա համար դատապարտյալին ներկայացվող պահանջները:

Քննարկվող հոդվածով պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար նախատեսվում է ինչպես պատժի նվազագույն ժամանակահատվածը (Օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), որը պետք է կրի դատապարտյալը, այնպես էլ ոչ հստակ չափանիշներ, որի դեպքում պետք է ձևավորվի համոզվածություն առ այն, որ դատապարտյալի վերաստցիալականացումը հնարավոր է առանց պատժի մնացած մասը կրելու:

Այսպես, Օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Կարգապահական գումարտակում պահելու կամ ազատագրվման ձևով պատիժ կրող դատապարտյալը դատարանի կողմից պայմանական վաղաժամկետ կարող է ազատվել պատժից, եթե դատապարտյալը կրել է պատժի՝ սույն հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված համապատասխան նվազագույն ժամկետը, և դատարանը դատապարտյալի պատշաճ վարքագիծը և նրա կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատող հանգամանքների վերաբերյալ իրավասու մարմինների ներկայացրած զեկույցների ուսումնասիրման հիման վրա համոզվում է, որ դատապարտյալի վերաստցիալականացումը հնարավոր է առանց պատժի մնացած մասը կրելու, քանի որ՝

¹² Այն իր նախաբանում նշում է հետևյալը. «Ընդունելով, որ պայմանական ազատումը կրկնահանգադրծությունները կանխելու և սոցիալական վերականգնումը խթանելու ամենաարդյունավետ ու ամենակառուցողական միջոցներից մեկն է, որն ապահովում է ազատությունից զրկված անձի ծրագրված, օժանդակվող ու վերահսկվող վերաինտեգրումը հասարակությունում»:

- 1) պատժի կրման ընթացքում նա դրսևորել է պատշան վարքագիծ և
- 2) նրա կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը ցածր է: (...):»:

Փաստորեն, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու համար գնահատման է ենթարկվում ազատագրվման ընթացքում դատապարտյալի դրսևորած վարքագիծը՝ ներկային վերաբերող գործոնը, և պայմանական վաղաժամկետ ազատվելուց հետո դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը՝ սպագայի գործոնը: Արդյունքում՝ դատարանը, գնահատման ենթարկելով օրենքով նախատեսված հանգամանքները, հանգում է հետևության դատապարտյալի դրսևորած վարքագծի և նոր հանցանք կատարելու հավանականության վերաբերյալ և որոշում, թե արդյո՞ք դատապարտյալի վերասոցիալականացումը հնարավոր է առանց պատժի մնացած մասը կրելու:

Քրեական օրենքով սահմանվում են պատժի հետագա կրման նպատակահարմարությունը որոշելու հիմնական չափանիշները և այն հանգամանքները, որոնք դատարանը պարտավոր է պատշան վերլուծության ենթարկել՝ այդ չափանիշներից յուրաքանչյուրի առկայության կամ բացակայության մասին օրինական և հիմնավորված եզրահանգում կատարելու համար:

Անձին ազատությունից զրկելու և քրեակատարողական հիմնարկում պահելու հիմնական նպատակը նրա ուղղումն ու վերասոցիալականացումն է, նրա ընկալումների, մտածելակերպի և դիրքորոշումների փոփոխությունը կատարած արարքն այլ տեսանկյունից ընկալելու, գիտակցելու և սխալը հասկանալու վերաբերյալ: Հանցանք կատարած անձի ուղղման ողջ գործընթացն արտացոլվում է նրա վարքագծում և հենց վարքագիծն է հանդիսանում այն հիմնական գործոնը, որը վկայում է դատապարտյալի ուղղման մասին:

Այսպես, քննարկվող հոդվածով դատապարտյալի պատշան վարքագծի մասին է վկայում, հետևաբար և այն գնահատելիս հաշվի է առնվում, առաջին հերթին, պատժի կրման ընթացքում խրախուսանքի կամ տույժի առկայությունը: ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքը դատապարտյալներին խրախուսելու համար պահանջում է դրական վարքագծի դրսևորում, կա՛մ աշխատանքի, կա՛մ ուսման նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունք¹³՝ չսահմանելով, սակայն, դրական վարքագիծ հասկացությունը:

Դատապարտյալը քրեակատարողական հիմնարկում գտնվելու ժամանակահատվածում ունի մի շարք պարտականություններ, որոնցից հարկ է առանձնացնել պատժի կրման կարգն ու պայմանները կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության պահանջների, պատիժը կատարող հիմնարկի և աշխատակիցների օրինական պահանջների կատարումն ու պահպանումը:

¹³ Տե՛ս ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքը, ՀՕ-246-Ն, ընդունված 2022 թվականի հունիսի 15-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 01-ից, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=180958>

Դատապարտյալը դրական վարքագիծ դրսևորելու համար առաջնահերթ պետք է կատարի օրենսդրությամբ նախատեսված իր պարտականությունները: Սակայն ակնհայտ է, որ խրախուսվելու կամ անվտանգության ավելի ցածր աստիճան ունեցող անվտանգային գոտի տեղավորվելու համար բավարար չէ միայն օրենսդրությամբ ամրագրված պարտականությունները կատարելու հանգամանքը, քանզի նրա կողմից պատիժը կրելու կարգը և պայմանները սահմանող իրավական ակտերի համապատասխան պահանջները պատշաճ պահպանելը նրա պարտականությունն է: Խրախուսվելու պարագայում դատապարտյալից պահանջվում է դրսևորել նաև այնպիսի վարքագիծ, որն իր ամբողջության մեջ կվկայի դրական վարքագիծ դրսևորելու մասին, հիմք կհանդիսանա նրան խրախուսելու և այդ համատեքստում նրա վարքագիծը պատշաճ գնահատելու համար: Քրեակատարողական նախկին օրենսդրությամբ նախատեսված՝ օրինապահ և դրական վարքագիծ հասկացությունները թույլ էին տալիս տարանջատելու պատժի կրման կարգն ու պայմանները կատարող՝ օրինապահ վարքագիծ դրսևորող դատապարտյալին դրական վարքագիծ դրսևորող դատապարտյալից, քանզի դրական վարքագիծն այս դեպքում հիմնավորվում էր դատապարտյալի վարքագծում ընկած դրական դինամիկայով և հստակ ընդգծվում էր օրինապահ վարքագծից դրական տարբերությունը:

Քննարկվող հարցի համատեքստում կարևորվում է նաև դատախազի դերը՝ որպես պատիժների կիրառման օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող սուբյեկտի: Դատախազը, որի վերոնշված լիազորությունն ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրությամբ¹⁴, իրավունք ունի ստուգելու պատժի կամ հարկադրանքի այլ միջոցների ենթարկված անձի հիմնական իրավունքներին, պատժի կրման կամ հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման՝ օրենքով սահմանված կարգին, հիմքերին ու պայմաններին վերաբերող իրավական ակտերի համապատասխանությունը գործող օրենսդրությանը: Այսինքն՝ դատախազն ստուգում է դատապարտյալի նկատմամբ խրախուսանք կիրառելու որոշման օրինականությունը, պարզում դրա կիրառման հիմքերը և եթե բացահայտում է, որ խրախուսման համար հիմք է հանդիսացել բացառապես պատժի կրման կարգն ու պայմանները կարգավորող օրենսդրության պահանջները պահպանելը, ապա կարող է կասեցնել օրենսդրությանը հակասող ակտի գործողությունը, իսկ պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի քննարկման վերաբերյալ դատական նիստին մասնակցելիս և դատապարտյալի պատշաճ վարքագծի վերաբերյալ դիրքորոշում հայտնելիս անդրադառնա նաև այդ հանգամանքին: Հետևաբար, յուրաքանչյուր դեպքում դատապարտյալի խրախուսման հանգամանքը գնահատելիս պետք է ուշադրություն դարձվի խրախուսանքի հիմք հանդիսացած հանգամանքների օբյեկտիվությանը:

¹⁴ ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունված 2015 թվականի դեկտեմբերի 06-ին, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում, Հոդ. 1118 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510>

Պատժի կատարման սահմանված կարգն ու պայմանները խախտելու համար դատապարտյալի նկատմամբ քրեակատարողական հիմնարկի ներքին կանոնակարգով նախատեսված կարգով կարող է կիրառվել տույժ:

Դատապարտյալի կողմից պատժի կատարման սահմանված կարգի խախտումներ են համարվում զանցանքը, քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի ներկայացուցիչներին ուղղված սպառնալիքը, քրեակատարողական հիմնարկներում անհնազանդությունը կամ դրան ակտիվորեն մասնակցելը, նշված խախտումները կատարելու նպատակով խմբեր կազմակերպելը կամ դրանց մասնակցելը կամ օգտագործումը, արգելված առարկաներ պատրաստելը, պահելը, օգտագործելը կամ տարածելը, միջանձնային ֆիզիկական կամ հոգեկան ներգործությունը: Մեկ տարվա ընթացքում պատժի կատարման սահմանված կարգի եռակի խախտումը կարող է համարվել չարամիտ, եթե այդ խախտումներից յուրաքանչյուրի համար դատապարտյալը ենթարկվել է տույժի, բացառությամբ նախագուշացման, և տույժը չի հանվել կամ մարվել¹⁵:

Դատապարտյալի վարքագիծը գնահատելիս կարևոր նշանակություն ունի նաև նրա կողմից տույժի արժանանալու հանգամանքը, խախտումների բնույթը, ծանրության աստիճանը, չարամիտ խախտման առկայությունը: Դատապարտյալի կողմից բացասական վարքագիծ դրսևորելու և դրա արդյունքում տույժերի արժանանալու հանգամանքն արդեն իսկ խոսում է դատապարտյալի ուղղման գործընթացի անարդյունավետության մասին: Այսինքն՝ քրեակատարողական հիմնարկում օրենսդրությամբ սահմանված կարգն ու պայմանները խախտելը վկայում են պատժի նպատակների ձախողման մասին: Դատապարտյալի կողմից բացասական վարքագիծ դրսևորելու հանգամանքի մասին կարող է վկայել նաև չարամիտ խախտումների համար նրան անվտանգության ավելի բարձր աստիճան ունեցող անվտանգային գոտի տեղափոխած լինելու հանգամանքը:

Այնուամենայնիվ, հոգեբանական տեսանկյունից հաշվի առնելով յուրաքանչյուր մարդու խառնվածքը, բնավորությունը, զգայունության, ագրեսիվության և կոնֆլիկտայնության աստիճանը, որևէ պարագայում չի կարելի բացառել, որ նախկինում ներքին կանոնակարգը խախտած դատապարտյալը որոշ ժամանակ անց չի կարող իրավաչափ վարքագիծ դրսևորել և արժանանալ նաև խրախուսանքի, ինչը կարող է հետևանք լինել ներքին կանոնակարգի խախտումներ թույլ տված անձանց հետ տարվող ճշգրիտ հոգեբանական աշխատանքների, որոնց շնորհիվ նախկինում բացասական վարքագիծ դրսևորած դատապարտյալը կարող է գիտակցել իր բացասական վարքագծի հետևանքները, վերանայել իր վարքագիծը, մտածելակերպը և համոզմունքները:

Դատապարտյալի պատշաճ վարքագիծը գնահատելիս հաշվի են առնվում

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք, ՀՕ-246-Ն, ընդունված 2022 թվականի հունիսի 15-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 01-ից, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=180958>

պատժի կրման ընթացքում կրթական և մշակութային ծրագրերին մասնակցելու, այդ թվում՝ նոր արհեստ կամ մասնագիտություն ձեռք բերելու հանգամանքները:

Դատապարտյալի կողմից կրթական, մշակութային, սպորտային միջոցառումներին մասնակցությունը պետք է դիտարկվի դրական վարքագծի համատեքստում և պարզվի, թե արդյո՞ք այդպիսի մասնակցությունը կրել է եզակի բնույթ, թե՛ դատապարտյալն ակնհայտ հետաքրքրություն է դրսևորել և շարունակում է դրսևորել նմանատիպ միջոցառումներին մասնակցելու նկատմամբ: Այդպիսի միջոցառումներին մասնակցությունը, որոնք պարզապես ազատ ժամանակը լրացնելու նպատակ են հետապնդում, չի կարող դիտարկվել որպես պատշաճ, դրական վարքագծի դրսևորում: Ամեն դեպքում, քրեակատարողական հիմնարկներում պետք է ապահովվի ազատությունից զրկված անձանց համար իրականացվող միջոցառումների կազմակերպումը, դրանցում վերջիններիս հետաքրքրության աստիճանի բարձրացումը և ներգրավվածությունը:

Պատժի կրման ընթացքում աշխատելու հանգամանքը գնահատելիս նախ և առաջ հարկ է պարզել դատապարտյալի կողմից աշխատելու ցանկությունը և հնարավորությունը, իսկ չաշխատելու դեպքում՝ դրա պատճառները: Պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալի կողմից աշխատելու հանգամանքը գնահատելիս քննարկման առարկա պետք է դառնան քրեակատարողական հիմնարկում աշխատանքի պայմանների առկայությունը, դատապարտյալի կողմից աշխատանքներին մասնակցելու հնարավորությունը, դրա բացակայության դեպքում զբաղվածության այլ ձևերի առկայությունը և մասնակցելու հնարավորությունը: Հարկ է հաշվի առնել նաև, որ շատ հաճախ դատապարտյալները ներգրավվում են ինչ-որ աշխատանքների՝ դրանք չկատարելու, սակայն դրանց համար անհրաժեշտ բալային միավորներ հավաքելու մտադրությամբ:

Դատապարտյալի պատշաճ վարքագիծը գնահատող այլ հանգամանքները, կարծում ենք, դատապարտյալի ուղղման ճանապարհին կանգնելու և դրական վարքագիծ դրսևորելու մասին վկայող որոշակի գործողություններն են (օրինակ՝ բարեգործությամբ զբաղվելը):

Դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատող չափանիշների շարքում նախատեսելով դատապարտյալի տարիքը և կապելով այն հանցագործություն կատարելու պահին դատապարտյալի տարիքի հետ՝ կարծում ենք, օրենսդիրն առաջնորդվել է այն տրամաբանությամբ, որ քրեական օրենսդրությամբ սահմանված տարիքային չափանիշներին անհրաժեշտ է տալ կիրառություն նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կիրառման պարագայում: Օրինակ՝ Օրենսգիրքն անչափահասների նկատմամբ նախատեսում է առավել մեղմ պատժողական քաղաքականություն, և քննարկվող դեպքում այդպիսի տարանջատումը, կարծում ենք, ևս պետք է կատարվի այդ հիմքով: Այս պայմաններում, օրինակ, անչափահաս տարիքում հանցագործություն կատարելը պետք է դիտարկվի այլ դրական հանգամանքների

հետ համակցության մեջ, քանի որ անչափահաս տարիքում հանցագործություն կատարելու հանգամանքին արդեն իսկ գնահատական է տրվել պատիժ նշանակելիս:

Հանցանքի բնույթին ու վտանգավորության աստիճանին անդրադառնալիս հարկ է պարզել, թե ինչպիսի հասարակական հարաբերությունների դեմ է ուղղված եղել հանցագործությունը, մեղքի ձևը և տեսակը, հանցագործության նպատակը և շարժառիթը, հանցագործության կատարման եղանակը, հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, հանցակցության դեպքում հանցավորի ունեցած դերն ու մասնակցության աստիճանը¹⁶: Դատապարտյալի ուղղման մասին եզրակացությունը պետք է հիմնվի ոչ միայն պատժի կրման ընթացքում նրա վարքագծի, այլ նաև անձի և հանցագործության բազմակողմանի գնահատման վրա¹⁷: Եվ չնայած հանցագործության բնույթն ու վտանգավորության աստիճանը նշանակություն ունեն պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցի քննարկման համար և նախատեսված են որպես դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու հանգամանք, սակայն դրանք ինքնին չեն կարող պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու կամ բավարարելու հիմք դիտարկվել: Դրանք պետք է գնահատվեն համակցության մեջ՝ դատապարտյալի անձի և պատժի կրման ողջ ընթացքում նրա դրսևորած վարքագծի համակողմանի ուսումնասիրության հետ մեկտեղ: Պատժից ազատելու քննարկվող տեսակի հարցը լուծելիս կատարված հանցագործության բնույթին և վտանգավորության աստիճանին որոշիչ նշանակություն չտալու վերաբերյալ դիրքորոշումը հիմնավորվում է նրանով, որ դրանք, ընկած լինելով ոչ միայն հանցագործությունների դասակարգման, այլև պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների հիմքում, պարտադիր հաշվի են առնվում պատիժ նշանակելիս՝ պատժի տեսակը և չափը որոշելիս¹⁸:

Ռեցիդիվի առկայությունը վկայում է այն մասին, որ հանցագործն իր նախկին հակաօրինական գործունեությանը պետության կողմից տրված բացասական գնահատականի պայմաններում շարունակել է դրսևորել հանցավոր վարքագիծ և կատարել նոր հանցանք՝ որով և դրսևորվում է նրա հանրային բարձր վտանգավորությունը: Այս դեպքում, փաստորեն, ստացվում է, որ հանցանք կատարած անձը դասեր չի քաղել իր նախկին դատվածությունից, չի

¹⁶ Տե՛ս թիվ ԱՐԱԴ/0002/12/16 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 01-ի որոշում, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2017.05.20/30(1305).1, Հոդ. 486.24 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=113252>

¹⁷ Տե՛ս թիվ ՎԲ-212/07 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 30-ի որոշում: Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2008.01.29/5(595) <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=41580>

¹⁸ Տե՛ս թիվ ԱՐԱԴ/0002/12/16 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 01-ի որոշում, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2017.05.20/30(1305).1, Հոդ. 486.24 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=113252>

ուղղվել, այլ ընդհակառակը՝ շարունակել է դրսևորել հակաիրավական վարքագիծ, և, հնարավոր է, հանցանք կատարելն իր կողմից արդեն իսկ դարձել է արհեստ: Եվ չնայած այն հանգամանքին, որ ինչպես նախորդ, այնպես էլ այս հանգամանքը հաշվի են առնվել անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս, հարկ է նշել, որ դրանք խոսում են անձի կողմից հանցածին վարքագիծ ունենալու մասին և քննարկման առարկա են դառնում հենց նման վարքագիծ ունեցող անձանց կողմից հետագայում կրկին հանցագործություն կատարելու հավանականության համատեքստում:

Կատարած հանցանքի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը բավականին խոցելի և որոշ դեպքերում ձևական բնույթ կրող հանգամանք է: Գործնականում հնարավոր չէ պարզել՝ արդյոք դատապարտյալն իսկապե՞ս զոջում է կատարած հանցանքի համար, թե՞ դա զուտ ձևական բնույթ է կրում: Կարծում ենք, որ այս հանգամանքն անհրաժեշտ է գնահատել հանցագործությանը պատճառված վնասը հատուցած կամ այլ կերպ հարթած լինելու հանգամանքի հետ համակցության մեջ: Վերջինս պատժի նպատակներից սոցիալական արդարության վերականգնման ձևերից մեկն է: Այս հանգամանքը գնահատելիս ուշադրության է արժանի պատճառված վնասը հատուցելուն ուղղված գործողությունների բնույթը, ինչպես նաև դատապարտյալի կողմից վնասը հատուցելու կամ հարթելու օբյեկտիվ հնարավորությունը: Յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հաշվի առնել դատապարտյալի ֆինանսական և սոցիալական դրությունը, վնասը հարթելու համար անհրաժեշտ միջոցների առկայությունը կամ դատապարտյալի կողմից դրանք ստեղծելու իրական հնարավորությունը ազատության մեջ: Կարծում ենք, որ եթե դատապարտյալի նկատմամբ կազմվել են դրական գեկույցներ և իրավացիորեն արձանագրվել է, որ վերջինիս վերասոցիալականացումը հնարավոր է առանց պատժի մնացած մասը կրելու, սակայն դատապարտյալը տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու իրական հնարավորություն չի ունեցել և ներկայումս էլ չունի, նա այնուամենայնիվ պետք է ազատ արձակվի, քանի որ քննարկվող ինստիտուտի հիմնական նպատակը հասարակական անվտանգության ապահովումն է, որն իրականացվում է դատապարտյալին հասարակությունում օրինապահ կյանք վարելուն աջակցելու և նրան կրկին հասարակություն վերադարձնելու միջոցով: Այսինքն՝ դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատելը մերժելու միակ կամ որոշիչ գործոնը չպետք է լինի տուժողին պատճառած վնասը հարթելու հանգամանքը: Ամեն դեպքում, դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է ապահովել նաև տուժողի ներկայությունը և լսել նրա դիրքորոշումը, քանի որ տուժողի հայտնած տեղեկությունները կարող են օգտակար լինել օբյեկտիվ որոշում կայացնելու հարցում:

Ներկա պայմաններում, երբ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարը նոր թափ է առել, հատկապես կարևոր է դարձել այդ արատավոր երևույթի դեմ պայքարը քրեակատարողական հիմնարկներում,

հետևաբար, գնահատման ենթարկելով դատապարտյալի՝ քրեական ենթամշակույթի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը, պետք է ուշադրություն դարձնել, թե ընդունում է նա արդյոք այդ միջավայրը և դրանցում գործող օրենքները, թե՞ ոչ, մինչև դատապարտվելը և քրեակատարողական հիմնարկում քրեական ենթամշակույթին հարող անձանց հետ շփում ունեցել է կամ ունի՞, թե՞ ոչ:

Դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելիս հաշվի է առնվում նաև որոշակի հակումները, հնարավոր կախվածությունները, նախասիրությունները: Դատապարտյալի մոտ առկա բացասական հակումները և կախվածությունները, օրինակ՝ ինքնավնասման, փախուստի, թմրամիջոցների կամ ակոհոլի ձևով, վկայում են նրա ոչ պատշաճ վարքագծի մասին, խոչընդոտելու են նրա վերացիալականացման գործընթացին և ի վերջո կարող են հանգեցնել նոր հանցանք կատարելուն:

Պատժի կրման ողջ ընթացքում դատապարտյալին անհրաժեշտ է նախապատրաստել պատիժը կրելուց ազատվելու դեպքում հասարակության մեջ վերաինտեգրվելուն: Այդ մասին ամրագրված է նաև Միավորված ազգերի կազմակերպության կողմից 1955 թվականի օգոստոսի 30-ին ընդունված՝ Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների 60-րդ կետի 2-րդ մասում, որի համաձայն՝ ցանկալի է, որ պատժաժամկետը լրանալուց առաջ միջոցներ ձեռնարկվեն բանտարկյալին աստիճանաբար հասարակության մեջ վերադարձնելու համար: Այդ նպատակին կարելի է հասնել յուրաքանչյուր իրավախախտի յուրահատկությունները հաշվի առնելով, ազատվողների համար կամ հիմնարկի ներսում, կամ մեկ այլ հաստատությունում մտցնելով հատուկ ապրելակարգ, կամ էլ բանտարկյալին փորձաշրջանով ազատելով, որի ընթացքում նա, այնուամենայնիվ, մնում է հսկողության տակ, այն պայմանով, որ նման հսկողությունը չի դրվում ռստիկականական իշխանությունների վրա և համատեղվում է արդյունավետ սոցիալական օգնության հետ¹⁹:

Այդ նպատակով քրեակատարողական հիմնարկներում կիրառվում են աշխատանքային մեթոդներ՝ ազատագրկման բացասական հետևանքները վերացնելու և անձին լիարժեք և արդյունավետ վերասոցիալականացնելու նպատակով: Որպես այդպիսին՝ քրեակատարողական հիմնարկներում առկա են սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժիններ, որոնց անմիջական գործունեությունը կապված է դատապարտյալների՝ ազատվելուց հետո հասարակություն վերադառնալու և հարմարվելու գործողությունների հետ: Այդ ամենին նպաստում է վերջինիս կողմից վերասոցիալականացման, այդ թվում՝ անձնական զարգացման միջոցառումներին մասնակցելը, օրինակ՝ ստեղծագործ

¹⁹ Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններ, ընդունված հանցագործությունների կանխմանն ու իրավախախտների հետ վարվեցողությանը նվիրված ՄԱԿ-ի առաջին կոնգրեսի կողմից, Ժնև, 1955 թվականի օգոստոսի 30 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18499>

աշխատանքով զբաղվելը, գրքեր և գրականություն կարդալը, լրատվական միջոցներին հետևելը:

Քրեակատարողական հիմնարկում ընտանիքի և արտաքին աշխարհի հետ դատապարտյալի կապն ապահովելու նպատակով ստեղծում են համապատասխան պայմաններ, այն է՝ կարճատև և երկարատև տեսակցությունների սենյակներ, կապի հնարավոր միջոցների հանգույցներ: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է նաև ավելի արդյունավետ կիրառել կարճաժամկետ մեկնումների հնարավորությունը՝ դատապարտյալներին նախապատրաստելով նաև սոցիալական վերաինտեգրմանը: Կարծում ենք, որ սույն հանգամանքը գնահատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ինչպես այն հանգամանքը, որ դատապարտյալը, հնարավոր է, նախկինում ընտանիքի միակ կերակրողն է եղել կամ նրա խնամքի տակ եղել են անձինք, այնպես էլ այն, որ հնարավոր է զբաղվածության խնդիր ունենալու պատճառով չկարողանա հոգ տանել ընտանիքի մասին, ինչն էլ նոր հանցանք կատարելու պատճառ հանդիսանա:

Դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելիս պետք է պարզել այն սոցիալական միջավայրը, որում հայտնվելու է դատապարտյալը ազատվելուց հետո և դատապարտյալի վրա այդ միջավայրի հնարավոր բացասական հետևանքները, նրա առողջական վիճակը, հարկադիր բուժման մեջ գտնվելը և բուժման արդյունքը, հանցանքի կատարմանը նպաստած հանգամանքների փոփոխությունները և գնահատող այլ հանգամանքներ:

Հանցանքի կատարմանը նպաստած հանգամանքների փոփոխությունները՝ որպես նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատող հանգամանք, նորամուծություն է քրեական օրենսդրության մեջ: Նման հանգամանք կարող է հանդիսանալ, օրինակ, երբ պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություն կատարած անձն ազատվել է պաշտոնից:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը սահմանում է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ընթացակարգը, որը, ըստ էության, նկարագրում է գործընթացի սկիզբը, դրա համար անհրաժեշտ պայմանները, կարգը, զեկույցների կազմման գործընթացը, դրանց արդյունքում ընդունվող որոշումները և բողոքարկման կարգը:

Քրեակատարողական հիմնարկի և պրոբացիայի ծառայության՝ Օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված հանգամանքների վերաբերյալ զեկույցների կազմման կարգը հաստատված է ՀՀ արդարադատության նախարարի՝ 2018 թվականի հուլիսի 12-ի N 336-Լ թիվ հրամանով (այսուհետ՝ Հրաման): Հրամանի համաձայն՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացում սահմանված է բալային համակարգ, որի հաշվարկման արդյունքում դատապարտյալի վերաբերյալ կազմվում է դրական կամ բացասական զեկույց: Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ զեկույցի կազմման համար դատապարտյալի անձնական գործի և վարքագծի փաստական

նկարագրի վերաբերյալ ներկայացված տեղեկանքում ներառված տեղեկատվությունը գնահատվում է Հրամանի 3-րդ հավելվածով ներկայացված գնահատման չափորոշիչներով: Այդ չափորոշիչները գնահատվում են 0-ից մինչև 5 միավորով, որոնց գումարման արդյունքում ստացված առավելագույն միավորը կազմում է 43 միավոր: Չափորոշիչների գումարման արդյունքում 28 և ավելի միավոր կազմելու դեպքում գեկույցը գնահատվում է դրական, իսկ 28 միավորից պակաս կազմելու դեպքում գեկույցը գնահատվում է բացասական²⁰: Չնայած այն հանգամանքին, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը քննարկելիս դատարանն է վերջնական որոշում կայացնում, այնուամենայնիվ, գեկույցները պետք է որոշակիորեն ուղղորդիչ նշանակություն ունենան դատախազի համար՝ դիրքորոշում հայտնելիս, իսկ դատարանի համար՝ որոշում կայացնելիս:

Քրեակատարողական ծառայության և պրոբացիայի ծառայության գեկույցների կազմման համար դատապարտյալի անձնական գործի և վարքագծի փաստական նկարագրի վերաբերյալ ներկայացված տեղեկանքում ներառված՝ Օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-4-րդ կետերով և 3 մասի 1-13-րդ կետերով նախատեսված տեղեկատվության գնահատման չափորոշիչները սահմանվում են ՀՀ արդարադատության նախարարի 2019 թվականի հունիսի 04-ի N 198-Լ հրամանի հավելվածով:

Նշված հավելվածի 1-ին կետով սահմանված է, որ պատժի կրման ընթացքում 2 և ավելի անգամ խրախուսվելը գնահատվում է 5 միավոր, 1 անգամ խրախուսվելը՝ 3 միավոր, իսկ խրախուսանքի չարժանանալը՝ 0 միավոր: Այս դեպքում ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ գործնականում հնարավոր է պատժի կրման ողջ ընթացքում 2 և ավելի անգամ խրախուսված դատապարտյալը խրախուսված լինի այնպիսի դրական վարքագծի համար (օրինակ՝ 2 անգամ սպորտային միջոցառմանը մասնակցելու համար), որոնք իրենց բնույթով համարժեք չլինեն 1 անգամ խրախուսված դատապարտյալի կողմից դրսևորած դրական վարքագծին (օրինակ՝ տևական ժամանակ քրեակատարողական հիմնարկում բարեկարգման կամ այլ հանրօգուտ աշխատանքներին մասնակցելու համար): Հրամանի հավելվածի նման տրամաբանությունից բխում է, որ դատապարտյալի վարքագծի գնահատման հիմքում դրվում է քանակական, այլ ոչ թե որակական հատկանիշները: Պատժի կրման ընթացքում կարգապահական տույժերի համար տրվող միավորները սահմանելիս հաշվի չեն առնվել տույժի կիրառմանը հանգեցրած խախտման բնույթը, ինչպես նաև չարամիտ խախտող լինելու հանգամանքը, մինչդեռ օրենսդիրը հստակ սահմանել է առավել խստացված մոտեցում-կանոնակարգ չարամիտ խախտողների համար: Ընդգծելով չարամիտ խախտման վտանգավոր բնույթը՝ օրենսդիրը սահմանել է նաև, որ չարամիտ խախտման դեպքում դատա-

²⁰ ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հուլիսի 12-ի թիվ N 336-Լ հրաման <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=96966>

պարտյալը կարող է ներկայացվել տեղափոխման անվտանգային ավելի բարձր աստիճան ունեցող գոտի՝ պատժի կրումը շարունակելու նպատակով:

Գտնում ենք, որ օրենսդրի կողմից սահմանված՝ պատիժը կրելու սահմանված կարգի չարամիտ խախտումների նկատմամբ վերոհիշյալ մոտեցումը պետք է իր արտացոլումը գտնի նաև Հրամանում: Ամեն դեպքում, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելիս պատժի կրման ողջ ընթացքում դատապարտյալի դրսևորած վարքագիծը գնահատելիս պետք է հաշվի առնվեն պատժի կրման ողջ ընթացքում դատապարտյալի կողմից տույժի ենթարկված լինելու հանգամանքը, տույժի կիրառմանը նպաստող հանգամանքները, դրանց բացահայտելուն և չեզոքացնելուն ուղղված գործողությունների կատարումը:

Հրամանի 3-րդ հավելվածի 4-րդ կետով պատժի ընթացքում առնվազն երեք ամիս աշխատելու հանգամանքը գնահատելիս և դրա համար միավոր բաշխելիս պետք է հաշվի առնվի նաև դատապարտյալի աշխատունակ լինելու հանգամանքը, և, ի վերջո, նրա կողմից աշխատանքից խուսափելու կամ հնարավորություն չունենալու հանգամանքը: Այսինքն՝ սույն դեպքում չաշխատելու և 0 միավոր ստանալու բացասական հետևանքը պետք է վրա հասնի միայն աշխատանքից չարամիտ խուսափելու դեպքում: Այդ մասին վկայակոչված է նաև Հանձնարարականում, որտեղ նշված է, որ պայմանական վաղաժամկետ տրամադրելիս աշխատանքի հնարավորությունների բացակայությունը չպետք է հիմք հանդիսանա պայմանական վաղաժամկետ ազատումը մերժելու կամ հետաձգելու համար: Պետք է ջանքեր գործադրվեն զբաղվածության այլ ձևեր գտնելու համար²¹:

Հրամանի հավելվածի 5-րդ և 6-րդ կետերի համաձայն՝ հանցագործություն կատարելու և պատիժը կրելու պահին անձի մինչև 28 տարեկան լինելը գնահատվում է 0 միավոր, 28-ից մինչև 55 տարեկան՝ 1 միավոր, 55-ից բարձր՝ 2 միավոր: Նման մոտեցումն ակնհայտորեն անտրամաբանական է և անհասկանալի, չի բխում միջազգային փաստաթղթերով ամրագրված՝ գնահատման չափանիշների հստակ, իրատեսական և կանխատեսելի լինելու պահանջից: Այն հակասում է նաև ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ տարիքային խտրականության արգելքին: Ակնհայտ է, որ արարքը կատարելու կամ պատիժը կրելու պահին մինչև 28 տարեկան լինելը ոչ մի կերպ չի բարձրացնում նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը, ինչի արդյունքում անձը միավոր չի ստանում, և հակառակը՝ օրինակ՝ 40 տարեկան լինելու դեպքում այդպիսի հավանականությունն ինչ-որ կերպ չի նվազում: Կարծում ենք, որ ինչպես վերը նշվեց, օրենսդիրը, նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունը գնահատող չափանիշների շարքում նախատեսելով դատապարտյալի տարիքը և կապելով այն հանցագոր-

²¹ ԵՄ նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2003)22 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ, ընդունված 2003 թվականի սեպտեմբերի 24-ին
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800ccb5a>

ծուրթուն կատարելու պահին դատապարտյալի տարիքի հետ, հետապնդել է մեկ նպատակ՝ քրեական օրենսդրությամբ սահմանված տարիքային չափանիշներին տալ կիրառություն նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի կատարած ածման դեպքում:

Հանցանքը կատարելու պահին և պատիժը կրելու տարիքային հանգամանքի՝ նման մեկնաբանությամբ դատապարտյալի կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու դեպքում կարող է ստեղծվել մի իրավիճակ, երբ առաջին անգամ դատապարտված, հանգամանքների պատահական զուգորդմամբ առաջին անգամ հանցանք կատարած երիտասարդ դատապարտյալը, որի դեպքում նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունը ցածր է, տարիքային չափանիշով չստանա միավոր, իսկ մի քանի անգամ դատապարտված դատապարտյալը, որի դեպքում նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունն ավելի բարձր է, միայն այն պատճառով, որ 28 տարեկանից բարձր է, ստանա միավոր:

Հրամանի հավելվածի 7-րդ կետով սահմանված՝ հանցագործության բնույթի և հանրային վտանգավորության աստիճանի գնահատման հիմքում դրվում է միայն մեղքի ձևը, միջնորդ ալկոհայտ է, որ հանցագործության բնույթը և հանրային վտանգավորությունն իրենցից ենթադրում են նաև հասարակական հարաբերությունների բնույթը, որոնց վնաս է պատճառվում հակաիրավական արարքով, հանցագործության կատարման հանգամանքներով՝ եղանակը, գործիքները, միջոցները, հանցավորի մտադրության իրականացման աստիճանը, շարժառիթները, նպատակները: Մինչդեռ՝ Հրամանի նշված կետի վերլուծությունից հետևում է, որ սպանության և գողություն կատարելու համար դատապարտվածները գնահատվում են նույն միավորներով:

Հրամանի հավելվածի 9-րդ կետով նախատեսված դրույթի համաձայն՝ գնահատվում է կատարած հանցանքի նկատմամբ դատապարտյալի ունեցած վերաբերմունքը: Այդ դրույթի համաձայն, եթե դատապարտյալը ընդունում է կատարած հանցանքը և զղջում է դրա համար, ապա ստանում է 3 միավոր, իսկ եթե չի ընդունում կամ չի զղջում՝ 0 միավոր: Ալկոհայտ է, որ կան դատապարտյալներ, որոնք թե՛ դատարանում՝ դատաքննության ժամանակ և թե՛ հետագայում արդեն պատիժ կրելիս, դրա ողջ ընթացքում չեն ընդունում կատարած հանցանքը և չեն զղջում դրա համար, սակայն պայմանական վաղաժամկետ ներկայացվելու պարագայում, երբ գիտեն, որ կատարած հանցանքը ընդունելու և դրա համար զղջալու համար կարող են ստանալ 3 միավոր, թեպետ չեն ընդունում և չեն զղջում կատարած արարքի համար, զեկույցների կազմման փուլում ձևականորեն հայտնում են, որ զղջում և ընդունում են մեղքը՝ դրանով իսկ ստանալով ոչ օբյեկտիվ միավորներ, ինչն էլ իր հերթին հանգեցնում է անհիմն զեկույց կազմելուն:

Հրամանի հավելվածի 11-րդ կետը սահմանում է միավորներ՝ հաշվի առնելով քրեական ենթաձևակույթի նկատմամբ դատապարտյալի ունեցած վերաբերմուն-

քը, մասնավորապես՝ քրեական ենթամշակույթը չընդունելը կամ հարելը: Մակայն հնարավոր է, որ դատապարտյալը չեզոք լինի և դրսևորի անտարբերություն դրա չգրված օրենքների նկատմամբ: Այս համատեքստում, կարծում ենք, կարելի է որպես գնահատման ենթակա հանգամանք դարձնել քրեական ենթամշակույթի նկատմամբ չեզոք վերաբերմունք ունենալը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ պետք է փաստել, որ դատապարտյալի՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատումն օրենսդրությամբ սահմանված այն մեխանիզմն է, որի կիրառմամբ ապահովվում է անձի ազատության իրավունքը: Որպեսզի պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտը պրակտիկայում հնարավոր լինի կիրառել հենց այն տրամաբանության մեջ, որը նախատեսում է քրեական օրենքը, կարևոր է ապահովել օրինական, իրավաչափ, հստակ ձևակերպված, հիմնավորված և օբյեկտիվ չափանիշների ամրագրումը, որոնց շնորհիվ դատախազի կողմից հնարավոր կլինի ձևավորելու հստակ օբյեկտիվ դիրքորոշում դատապարտյալի պատշաճ վարքագծի և նոր հանցագործություն կատարելու հավանականության վերաբերյալ, իսկ դատարանի կողմից՝ անաչառ և օրինական որոշում կայացնելու համար: Այդ է պահանջում նաև «Հ՝ Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի մայիսի 13-ի թիվ ՄԴՈ-753 որոշումը, որտեղ դատարանն անդրադառնալով իրավական որոշակիության սկզբունքին՝ հայտնել է, որ «Իրավական պետության սկզբունքը, ի թիվս այլոց, պահանջում է նաև իրավական օրենքի առկայություն: Վերջինս պետք է լինի բավականաչափ մատչելի՝ իրավունքի սուբյեկտները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կողմնորոշվելու, թե տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվում: Նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը. նրանք պետք է հնարավորություն ունենան կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել տվյալ գործողությունը²²»:

Հստակ ձևակերպված իրատեսական չափանիշների առկայությունն ապահովում է, որպեսզի ազատագրկման ձևով պատիժ կրող դատապարտյալներն ի վիճակի լինեն կանխատեսել և կարգավորել իրենց վարքագիծը: Մակայն քրեակատարողական հիմնարկում դրսևորած վարքագիծը չպետք է միակ կամ որոշիչ հանգամանք դիտարկվի վաղաժամկետ ազատման հարցը քննարկելիս: Քրեակատարողական հիմնարկում պահվելու ընթացքում դրսևորած վարքագիծը և վաղաժամկետ ազատվելուց հետո կրկին հանցանք կատարելու հավանականության օբյեկտիվ, գիտական չափանիշների վրա հիմնված կանխատեսումը պետք է օգտագործվեն և գնահատվեն միասին:

²² ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի մայիսի 13-ի թիվ ՄԴՈ-753 որոշում, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀԳՏ 2008.05.29/32(622), հոդ. 498
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=43955>

Եզրակացություն

Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ինստիտուտի նշանակությունն այն է, որ անազատության մեջ գտնվող անձն ինքն է շահագրգռված լինում ուղղվելու և վերասոցիալականացվելու համար պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու հարցում, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս իր դրսևորած պատշաճ վարքագծի արդյունքում ժամանակից շուտ ազատ արձակվել և վերադառնալ հասարակություն: Պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու դեպքում ենթադրվում է, որ պատժի նպատակները, ներառյալ՝ անձի վերասոցիալականացումը, դեռ իրականացված չեն: Հակառակ պարագայում, եթե արձանագրվեր, որ անձն արդեն ուղղվել է, ապա նա պետք է ազատ արձակվեր ոչ թե պայմանականորեն, այլ վերջնական՝ առանց պայմանների: Օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի տրամաբանությունից բխում է, որ դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելիս դատարանը պարզապես պետք է համոզվի, որ անձն այլևս կարիք չունի քրեակատարողական հիմնարկում պահվելու և կարող է ապրել հասարակության մեջ: Այս դեպքում, իհարկե, դեռևս առկա են որոշակի ռիսկեր, սակայն հենց այդ ռիսկերը նվազեցնելու և չեզոքացնելու համար է դատարանի կողմից սահմանվում վերահսկողություն:

2022 թվականի ընթացքում քրեակատարողական հիմնարկներից պայմանական վաղաժամկետ ազատվել է 145 անձ, 2021 թվականին՝ 182, 2020 թվականին՝ 199, 2019 թվականին՝ 212, 2018 թվականին՝ 530, 2017 թվականին՝ 365²³:

Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվողների քանակի տարեցտարի նվազման հանգամանքն անմիջականորեն կապված է նրանց ներկայացվող չափանիշների ոչ հստակ, կանխատեսելի, երբեմն անիրատեսական լինելու, օրենքների անհստակության, քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների աշխատակիցների՝ ռիսկեր գնահատելու համար բավարար մասնագիտական կարողությունների բացակայության հանգամանքների հետ, ինչն էլ իր հերթին հանգեցնում է նրան, որ կայացվում են չհիմնավորված որոշումներ:

Կարծում ենք, որ Հայաստանում գործող պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգը լուրջ բարեփոխումների կարիք ունի: Անհրաժեշտ է առաջնային փոփոխություններ կատարել քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների կողմից պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ զեկույցների կազմման կարգը սահմանող հրամանում և հրամանի հավելվածով սահմանված գնահատման ենթակա չափանիշների համար տրվող բալային համակարգում, քանի որ զեկույցները, առանց որևէ հիմնավորման, անտրամաբանական և կամայականորեն տրվող միավորներով գնահատելիս հարցականի տակ է դրվում դրանց հիմնավորվածությունն ու օբյեկտիվությունը և հնարավորություն չի լինում իրապես գնահատել

²³ Տվյալները հասանելի են դարձել ՀՀ դատախազության կողմից տարիներին ներկայացված գործունեության մասին հաղորդումներից, <https://www.prosecutor.am/dynamicWebPages/report>

պատժի նպատակների ի կատարման ածման աստիճանը: Կարծում ենք, որ զեկույցները կազմելիս և յուրաքանչյուր չափանիշի համար գնահատական բաշխելիս, բացի դատապարտյալի անձնական գործում առկա տեղեկատվության համակարգումից, յուրաքանչյուր դեպքում պետք է լսել նաև դատապարտյալին, նրա դիրքորոշումը չափանիշների, օրինակ՝ մեղքն ընդունելու վերաբերյալ, և նոր միայն բաշխել բալերը: Նշված գործընթացին կարևորվում է նաև հատուկ ուրուտների մասնագետների, օրինակ՝ քրեաբանների, հոգեբանների, սոցիալական աշխատողների մասնակցությունը, որոնք դատապարտյալի հետ պարբերաբար առանձնագրույց ունենալու և «աշխատելու» արդյունքում ոչ միայն կարող են աջակցել վերջինիս վերասոցիալականացման հարցում, այլև գնահատեն նրա կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը և իրենց մասնագիտական կարծիքը հայտնեն զեկույցներով ամրագրված չափանիշները գնահատելիս: Իրականացվող ողջ գործընթացի հետևանքը պետք է լինի պատճառաբանված զեկույցների առկայությունը դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատման ներկայացնելու կամ մերժելու վերաբերյալ: Այն դեպքում, երբ կազմված զեկույցով դատապարտյալին պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ներկայացնելը գտնվել է ոչ նպատակահարմար, դատապարտյալին պետք է տրվի պարզաբանում պատճառների, կիրառված չափանիշների և չբավարարված պայմանների վերաբերյալ: Սույն դեպքում դատապարտյալին անհրաժեշտ է պարզաբանել զեկույցների հետ համաձայն չլինելու պարագայում դրանց բողոքարկման կարգն ու ժամկետները, ինչպես նաև այդ հարցի քննարկման հաջորդ ժամանակահատվածը, որով կապահովվի դատապարտյալի կողմից պայմանական վաղաժամկետ ազատման համար կրկին դիմելու հնարավորությունը:

Բացի այդ, քրեակատարողական և պրոբացիայի ծառայությունների արդյունավետ գործունեությունն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է նշված կառույցները համալրել այնպիսի կադրերով, որոնք իրենց գործունեությանը կմոտենան ամենայն պատասխանատվությամբ՝ գիտակցելով, որ նրանց կողմից դատապարտյալների հետ տարվող աշխատանքները և կազմվող զեկույցները ունեն կարևորագույն նշանակություն և չնչին վրիպակի արդյունքում անգամ վերսոցիալականացման համար պատժի մնացած մասը կրելու անհրաժեշտություն չունեցող դատապարտյալը կշարունակի կրել պատիժ քրեակատարողական հիմնարկում:

Հարկ է հաշվի առնել նաև, որ բանտերի գերբնակեցումը, որը տարածքի, քառակուսի մետրի և բանտային պայմանների ապահովման ընդհանուր խնդիր է, ևս կարող է փոքր-ինչ չափով լուծվել պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման ինստիտուտի լայնորեն կիրառման արդյունքում²⁴: Ասվածն

²⁴ Հանձնարարականի ուսումնասիրությունը ևս վկայում է այն մասին, որ վաղաժամկետ ազատման հիմնական և կենտրոնական նպատակներից մեկը քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափումն է:

ի հարկե չի նշանակում, որ այն պետք է կիրառվի կամայականորեն, այլ ուղղակի հաստատում է, որ այն դատապարտյալները, որոնք դրսևորել են պատշան վարքագիծ, նրանց կողմից նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը ցածր է և նրա վերասոցիալականացումը հնարավոր է առանց պատժի մնացած մասը կրելու, հնարավորություն ունենան ազատվելու քրեակատարողական հիմնարկից և վերադառնան հասարակություն:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է առանձնացնել գնահատման կարիք ունեցող հետևյալ հիմնական հանգամանքները՝ դատապարտյալի անձնային առանձնահատկությունները, պատիժը կրելու ողջ ընթացքում նրա դրսևորած վարքագիծը, կրկին հանցանք կատարելու հավանականությունը և նրա հետ տարվող աշխատանքների արդյունքները:

Պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ հարցի քննությունը պետք է հիմնված լինի օրենքով սահմանված, մատչելի և կանխատեսելի ընթացակարգերի վրա, իրականացվի մրցակցային սկզբունքով, կայացված որոշումը պետք է լինի օրինական, պատճառաբանված և օբյեկտիվ, և որոշման հետ դատապարտյալի անհամաձայնության դեպքում վերջինս իրավունք ունենա բողոքարկելու այն:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունված 2015 թվականի դեկտեմբերի 06-ին, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում, Հոդ. 1118
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510> (մուտք 05.08.2023)
Constitution of the Republic of Armenia, 2015 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=102510> (access Aug 05, 2023)
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն ընդունված 2021 թվականի մայիսի 05-ին, ուժի մեջ է 2022 թվականի հուլիսի 1-ից,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=181303> (մուտք 05.08.2023)
Criminal Code of the Republic of Armenia, 2021
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=181303> (access Aug 05, 2023)
3. ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք, ՀՕ-246-Ն, ընդունված 2022 թվականի հունիսի 15-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 01-ից,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=180958> (մուտք 05.08.2023)
Penitentiary Code of the Republic of Armenia, 2022
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=180958> (access Aug 05, 2023)
4. ՀՀ արդարադատության նախարարի 2018 թվականի հուլիսի 12-ի թիվ N 336-L հրաման, <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=96966> (մուտք 17.08.2023)
Decision N 336-L of the RA Minister of Justice, 2018
<https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=96966> (access Aug 17, 2023)
5. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի մայիսի 13-ի թիվ ՍԴՈ-753 որոշում, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀ ՊՏ 2008.05.29/32(622), Հոդ. 498,
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=43955> (մուտք 21.08.2023)
Constitutional Court Decision N SDO-753, 2008
<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=43955> (access Aug 21, 2023)
6. Թիվ ՎԲ-212/07 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի նոյեմբերի 30-ի որոշում, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2008.01.29/5(595)
<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=41580> (մուտք 10.08.2023)
Decision of the RA Court of Cassation VB/212/07, 2007
<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=41580> (access Aug 10, 2023)
7. Թիվ ԱԲԱԳ/0002/12/16 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի նոյեմբերի 01-ի որոշում, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2017.05.20/30(1305).1, Հոդ. 486.24
<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=113252> (մուտք 10.08.2023)
Decision of the RA Court of Cassation ARAD/0002/12/16, 2016
<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=113252> (access Aug 10, 2023)
8. Թիվ ՍԳ3/0010/12/18 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2018 թվականի դեկտեմբերի 24-ի որոշում, Սկզբնաղբյուր՝ ՀՀՊՏ 2019.09.20/61(1514).1, Հոդ.

818.26

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=133978> (մուտք 10.08.2023)

Decision of the RA Court of Cassation SD3/0010/12/18, 2018

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=133978> (access Aug 10, 2023)

9. Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններ, ընդունված հանցագործությունների կանխմանն ու իրավախախտների հետ վարվեցողությանը նվիրված ՄԱԿ-ի առաջին կոնգրեսի կողմից, Ժնև, 1955 թվականի օգոստոսի 30

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18499> (մուտք 12.08.2023)

Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Geneva, 1955

<https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18499> (access Aug 12, 2023)

10. ԵԽ նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2003)22 հանձնարարականը անդամ երկրներին՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ, 2003 թվական,

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800ccb5a> (մուտք 13.08.2023)

Recommendation (2003)22 of the Committee of Ministers to member States on conditional release, Committee of Minister, 2003 <https://rm.coe.int/16800ccb5d> (access Aug 13, 2023)

11. Ткачевский Ю.М. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания. // Вестник Московского университета, Серия 11. Право. 1997. № 2.

Tkachevsky Yu.M., Conditional early release from serving a punishment. // Bulletin of Moscow University, Series 11. Law. 1997. No. 2.

12. Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации (постатейный) / Под. ред. Н.Г.Кадникова. М.: Книжный мир. 2016.

Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation (article-by-article) / Sub. ed. N.G.Kadnikova. M.: Book world. 2016.

13. Дуюнов В.К. Уголовно-правовое воздействие: теория и практика. М.: Научная книга, 2013

Duyunov V.K. Criminal legal influence: theory and practice. M.: Scientific book. 2013

14. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. В.Н.Кудрявцева, В.В.Лунеева, А.В.Наумова. М.: Юрист, 2006.

Criminal law of Russia. General part: Textbook / Ed. V.N.Kudryavtseva, V.V.Luneeva, A.V.Naumova. M.: Yurist, 2006.

15. Беляев Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. Избранные труды СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003.

- Belyaev N.A. The goals of punishment and the means of achieving them in correctional labor institutions. Selected works St. Petersburg: Publishing house “Legal Center Press”, 2003.
16. Ефимов М.А. Некоторые вопросы условно-досрочного и досрочного освобождения. // Правоведение, 1958. № 1.
Efimov M.A. Some issues of parole and early release from punishment. // Jurisprudence, 1958. No. 1.
17. Vinter and Others v. the United Kingdom [GC] - 66069/09, 130/10 and 3896/10 Judgment 9.7.2013
https://www.echr.coe.int/d/reports_recueil_2013-iii?p_1_back_url=%2Fsearch%3Fq%3DVinter%2Band%2BOthers%2Bv.%2Bthe%2BUnited%2BKingdom (access Aug 16, 2023)
18. <https://www.prosecutor.am/dynamicWebPages/report> (սնվւմ 28.08.2023)

Roza Bakhshyan

*Prosecutor of the Prosecutor's Office of Shengavit Administrative District
of Yerevan City*

CERTAIN FUNDAMENTAL ISSUES OF THE INSTITUTE OF CONDITIONAL EARLY RELEASE FROM SERVING PUNISHMENT IN THE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF ARMENIA¹

Abstract

The article concerns the institution of conditional early release from serving punishment, the legislation regulating this, particularly the analysis of the legal norms establishing the criteria for conditional early release from serving punishment, identifying the key issues with regard to the legal norms.

Based on the recent policy of mitigating the criminal policy in the Republic of Armenia and transitioning to restorative justice based on the principle of humanity, as well as the fact of defining resocialization of a person as the goal of punishment, the article emphasizes the importance of the institution of conditional early release both for the convict and for the State, as well as for the society.

In particular, the article refers to the criteria for evaluating the convict's proper behavior and the probability of committing a new crime, the reports that are prepared for evaluation of these criteria, the evaluation of the reports with scoring points and the consideration of expediency of conditional early release of the convict from serving the punishment as a result of evaluation of the reports.

As a result of the conducted research, the author proposes possible options aimed at improving application of the institution of conditional early release from serving the punishment, which will make application of the institution under consideration easier and more effective in practice, thus guaranteeing the fundamental rights of persons, including convicts, and helping persons deprived of liberty to return to society and become full-fledged members of society, while the bodies preparing and evaluating the reports will, as a result of assessment of realistic, simple and clear criteria, have the opportunity to prepare even more argued and substantiated reports, which will be based not only on the information in the documents, but also on the direct contact with the convict with regard to his or her mental state, social status and on examination of the circumstances of his or her readiness to return to society.

In the article, the author conducts a separate analysis of each criterion required for conditional early release from serving the punishment, and an appropriate observation is presented for the evaluation of each of these criteria.

Keywords: convict; penitentiary institution; conditional -early release from punishment; proper behavior; probability of committing a new crime; report; scoring point system; rehabilitation.

¹ The article was presented on 01.09.2023 and was reviewed on 29.02.2024.

Роза Бахсян

*Прокурор прокуратуры административного округа Шенгавит
города Ереван*

НЕКОТОРЫЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУТА УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РА¹

Абстракт

В статье говорится об институте условно-досрочного освобождения от отбывания наказания и регулирующем его законодательстве, в частности, проводится анализ правовых норм, определяющих критерии условно-досрочного освобождения от отбывания наказания и освещаются проблемы в данной теме.

Основываясь на проводимой в последнее время политике смягчения уголовной системы в Республике Армения и переходе к восстановительному правосудию, основанному на принципе гуманности, а также на факте определения ресоциализации личности как цели наказания, в работе подчеркнута важность института условно-досрочного освобождения осужденных от отбывания наказания как для осужденного, так и для государства и общества в целом.

В статье говорится о критериях оценки должного поведения осужденного и вероятности совершения им нового преступления на основе протоколов с оценкой каждого критерия при помощи баллов и последующем рассмотрении целесообразности условно-досрочного освобождения осужденного от отбывания наказания на основе их результатов.

В заключении проведенного исследования автором предложены возможные варианты направленные на совершенствование применения института условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, что позволит сделать применение данного института более простым и эффективным на практике, гарантировать основные права лиц, в том числе осужденных, и способствовать возвращению лиц лишенных свободы в общество и становлению его полноправными членам, а органам, готовящим отчеты и оценивающим их, иметь возможность в результате оценки реалистичных, простых и понятных критериев, подготовить еще более аргументированные и обоснованные заключения, которые будут основываться не только на информации в документах, но и на непосредственном контакте с осужденным, а также его психическом состоянии, социальном положении и готовности вернуться в общество.

Автор отдельно проанализировал каждый критерий, необходимый для условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, и представил соответствующее наблюдения для оценки каждого из этих критериев.

Ключевые слова: осужденный; пенитенциарное учреждение; условно-досрочное освобождение; надлежащее поведение; вероятность совершения нового преступления; отчет система баллов; ресоциализация.

¹ Статья была представлена 01.09.2023 и прошла рецензирование 29.02.2024.